

نگاهی به محاسبات غازی امان الله خان

جنرال دایر و جنرال نادر خان در جنگ سوم افغان و انگلیس

احمد فواد ارسلا

		
<p>امیر امان الله خان متولد در پغمان افغانستان سال 1892</p> <p>امیر افغانستان 1919-1929 و حاصل کننده استقلال کامل افغانستان</p>	<p>نادر خان متولد دیره دون هندوستان تحت سلطه برتانيا سال 1883</p> <p>بعزاز عروسی امیر حبیب الله خان با خواهرش اجازه برگشت به افغانستان یافتو به مقامات بلند عسکری مقرر شد. در سال 1919 وقتی امیر حبیب الله خان در لغمان به قتل رسید قوماندان محافظة از امیر بدست نادر خان بود. در جنگ سوم افغان و انگلیس در جبهه جنوب پوسته های تخلیه شده برتانيا را اشغال کرد و بر قلعه تل فیرتوب کرد بعد از ضد حمله جنرال دایر به خاک افغانستان عقب نشینی کرد. بعد از سورش حبیب الله در 1929 برضد امان الله خان با همکاری قوای جنوبی حبیب الله را شکست داد و خودش را پادشاه اعلان کرد.</p>	<p>جنرال دایر متولد مری هندوستان تحت سلطه برتانيا درسال 1864</p> <p>در جریان جنگ اول جهانی جنرال دایر قومندان قوای سیستان در سرحدات هند برتانوی افغانستان و ایران برای جلوگیری از نفوذ هیئت های ترک و جرمن به افغانستان وظیفه اجرا میکرد. در اپریل 1919 امر قتل عام هندی ها را در امرتسر صادر کردوبه قصاب امرتسر شهرت یافت. در ماه می 1919 وظیفه حمله به نادر خان و دفاع قلعه تل به عهده او گذاشته شد و اسناد نشان میدهد که بسرعیت قوایش را به تل رساند و قوای نادر خان را به داخل سرحدات افغانستان عقب زد.</p>

در طول تاریخ رهبران مستقل که شجاعت داشته اند؛ معلومات درست از اوضاع داشته اند و محاسبه منطقی کرده اند و توانسته اند حرکات شان را با تغییر اوضاع وفق بدهند به موفقیت های تاریخی دست یافته اند. و مطالعه تصمیم غازی امان الله خان در آغاز جنگ استقلال افغانستان در ماه می سال 1919 میلادی واضح میسازد که وی با معلومات درست از اوضاع افغانستان منطقه و دنیا با شجاعت تصمیمی گرفت حملاتی را آغاز کرد و در زمان مناسب پیشنهاد صلح برتانيا را پذیرفت که در نتیجه توانست استقلال کامل افغانستان را بدست بیاورد.

1- غازی امان الله خان به درستی مطلع بود که با وجود عظمت و قدرت تاریخی برتانيا در دنیا و منطقه بعد از جنگ جهانی اول قدرت عسکری برتانيا خاصا در هندوستان تضعیف شده. در ذیل یک نمونه از برداشت قوای برتانیایی در جنوب افغانستان از اوضاع آورده میشود که نشاندهنده این درک درست غازی امان الله خان از اوضاع عسکری در آن مقطع خاص زمانی است اینکه بعدا چه حرکاتی صورت گرفت موضوع دیگر است. در قسمتی از خاطرات غند 25 لندن چنین آمده است: "در طول وقایع منطقه مرکز - از دیدگاه طرف افغان - مدتی پس از شروع دشمنی ها نامعلوم بود و به نظر یک تاریخنگار نیمه رسمی که همزمان نوشت، اقدامات اولیه جنرال نادر

خان، قومندان عسکری و ملیشا های غیر منظم عملیاتی از گردیز، بلاتکلیفی در تصمیم گیری بود. در اوایل ماه می، شایعاتی درباره حرکت قوای افغان به خوست و گزارش‌هایی از بازدید نادر خان از قرارگاه افغان در علی خیل - غرب پایوار کوتل و گردیز منتشر شد. برخی از نیروهای قبایلی افغان به تصاحب کوه‌های جنوب کرم، داخل مرز خوست، پرداختند. در ۱۳ می، عساکر افغان با چند توپ، اطراف راس پایوار را تصرف کردند، اما به قلمرو ما تجاوز نکردند... در نهایت، در ۲۱ می، نادر خان با قوای تقویتی به متون، پایتخت خوست، رسید و نیروی موجود در آنجا را به حدود ۹ کدک و دو غند و چند توپ رساند. مهمات به مردم خوست و جنوبی صادر شد و لشکرهای قبایل جنوبی خوست به مرز بالایی توجی نزدیک شدند، که باعث ناامنی قابل توجهی در میان وزیریه‌ها و مهسودها شد. به نظر می‌رسد که در ۲۴ می یک پیشروی ترکیبی از نیروهای افغان و لشکرهای قومی به سمت مرز ما آغاز شد و طبق ترتیبات پیشاپیش در نظر گرفته شده به منظور چنین موقعیتی، پوسته‌های میلیشیایی در بالای توجی و در رودخانه کایتو تخلیه شدند. اقدام مشابهی نیز در مورد پوسته‌های بعد از مرز در جنوب وزیرستان انجام شد. اقدامی که با پوسته‌های سرحدی کوچک و منزوی انجام می‌شود همیشه یک مشکل دشوار در زمان جنگ است. زمانی که برخورد ها آغاز می‌شوند، این پوسته‌ها قادر به دفاع به مدت طولانی نیستند و چون این پوسته‌ها را نمیتوان به سرنوشت خود رها کرد، مسأله انتقال آنها از پوسته و تخلیه پوسته و با ارسال قوای نسبتاً بزرگ برای امداد آنها مطرح می‌شود. از نظر موقعیت عسکری آن زمان امکان نداشت که این پوسته‌ها تقویت شوند و به همین دلیل تخلیه و انتقال تنها راه حل بود، هر چند تأثیر ناخوشایندی که تخلیه و انتقال چنین تأثیری بر قبایل مستقل دارد، نمی‌تواند نادیده گرفته شود.¹ این تذکرات شاهدان عینی شروع واقعات جنگ سوم افغان و انگلیس در مورد این که قوای ضعیف تر از معمول برتانیای در هر سه جبهه جنک غافلگیر شده بود و در این مورد خاص جنوبی قوای برتانیای عمدا پوسته‌های غیر قابل دفاع را ترک کردند و در قلعه عسکری تل تا رسیدن قوای جنرال دایر مقاومت کردند و تسلیم نشدند. اینکه قوای برتانیای چگونه قوای کمکی تحت فرمانده جنرال دایر ترتیب دادند و با کمک قوای هوایی چه حملاتی در جنوب و دیگر جبهات انجام دادند و دفاع تل و عقب زدن قوای نادر خان و قوای قومی در اسناد و شواهد برتانیایی و افغان مکرر توضیح داده شده است. اما باز هم این درایت و هوشیاری امیر امان الله خان بود که درک کرد برتانیای شاید توانائی عملیات تکنیکی حاضر را دارند اما با در نظر داشت عواقب جنگ اول جهانی و نارامی سرتاسری در هندوستان توانایی جنگ طولانی را نخواهد داشت پیشنهاد متارکه را قبول و استقلال کامل افغانستان را بدون خونریزی بیشتر بدست آورد. باید تذکر داد که شواهد و اسناد به وضاحت نشان میدهد که حرکت غازی امان الله خان در سوقیات عسکری ماجراجوئی نبود بلکه نتیجه محاسبات و بر اساس یک پلان و هدف بود که باید از آن نگاه ارزیابی شود.

2- غازی امان الله خان از اوضاع شدیداً متشنج در هندوستان تحت سلطه برتانیای خاصاً در پنجاب بعد از قتل عام مردم بیگناه و غیر مسلح توسط جنرال دایر قومندان قوای برتانیای در پنجاب در جلیان‌والا باغ امرتسر به تاریخ 13 اپریل 1919 کاملاً مطلع بود. قانون جرایم بی‌نظم و انقلابی سال ۱۹۱۹، به نام قانون راولت معروف در دهلی در تاریخ ۱۸ مارچ ۱۹۱۹ تصویب شد و اقدامات اضطرابی نگهداری بدون محدودیت، زندانی‌سازی بدون محکمه و بازبینی قضایی که در قانون دفاع از هند سال ۱۹۱۵ در طول جنگ جهانی اول تصویب شده بودند، تمدید می‌کرد. این قانون به عنوان تهدیدی که از سوی ملی‌گرایان انقلابی به احساس می‌شد، مایکل اودویرگورنر پنجاب در 1919، باور داشت که بریتانیایی‌ها حکومت شایسته هند هستند. او همچنین به شدت نگران اتحاد بی‌سابقه بین هندوها، مسلمانان و سیکها در پنجاب در آن زمان بود. بنابراین، او قانون راولت را در پنجاب به سختی‌ترین شکل ممکن نسبت به هر ولایت دیگری اجرا می‌کرد. رهبران هندی که ممکن بود به سخنرانی‌های مخالف راولت بپرداختند، به طور فوری دستگیر می‌شدند. هر نشانه‌ای از احساسات مخالفی با بریتانیایی‌ها با سرکوب مواجه می‌شد. بر همین اساس گاندی از ورود به پنجاب ممنوع شد. وسوسه بریتانیایی و امپراتوری هندی به اوج خود رسید. در تاریخ ۱۳ اپریل در باغ جالیانوالا، یک میدان نزدیک به معبد طلائی سیک‌ها در امرتسر تجمع سیاسی

¹ Third Afghan War - 1919-MAY-AUGUST, 1919 - 25th County of London Cyclist Battalion The London Regiment. Available at: <https://www.25thlondon.com/afghan.htm>.

کوچک بیشتر از انتظار توجه به خود جلب کرده بود. این جشن بایساکمی بود و بسیاری پس از ارائه نماز در معبد طلایی به میدان آمده بودند تا استراحت کنند. دگروال رجینالد دایر، که در هندوستان متولد و بزرگ شده بود، یک گروه از عساکر هندی گورکه، بلوچ و پتان را به سمت میدان هدایت کرد. دگروال دایر و عساکرش وارد میدان شدند و به شکل نیم دایره موضع گرفتند. بدون هیچ خطری، دگروال دایر امر فیر به جمعیت بی‌سلاح و غیر خشونت‌آمیز را داد فیر ها تا زمانی که عساکر موجودی 1650 مرمی های خود را تمام کردند، متوقف نشد. تعداد زخمیان و قتل‌عام‌شدگان هنوز معلوم نیست. تخمین‌های ابتدایی از ۲۹۱ قتل‌عام‌شدگان (بنا به گفته مقامات بریتانیایی) تا ۱۰۰۰ (راپور حزب کانگرس) بوده است. از همان 13 اپریل 1919 تظاهرات و اعتراضات شدید در سرتاسر هندوستان آغاز شد و در سطح منطقه و جهان انعکاس‌های شدیدی را سبب شده بود که از چشم امیر امان‌الله خان پوشیده نماند و یک قسمتی از محاسبات وی در مورد غافلگیری و عدم آمادگی فوری برتانیای بوده است.

3- غازی امان‌الله خان از آمادگی مردم افغانستان در هردو طرف خط دیورند برای جهاد و جنگ برضد برتانیای مطلع بود. اقوام ضد برتانیای به سرعت در حمایت از اعلان جهاد امیر امان‌الله خان وارد میدان جنگ شدند. "برای کمک به تثبیت موقعیت خود در میان جناح‌های ضدبریتانیایی در افغانستان، امان‌الله نیروها را به سرحد ارسال کرد تا به اعتراض‌های ضدبریتانیایی در پنجاب پاسخ دهند. هرچند حرکت نیروها ابتدا به منظور جلوگیری از گسترش اعتراضات به طرف سرحد دیورند انجام شد، اما قوای افغان در تاریخ ۳ می ۱۹۱۹، سرحد را عبور کرده و یک قریه در انتهای غربی خیبر را اشغال کردند. قوای بریتانیای در هند در تاریخ ۹ می حمله‌ای متضاد را آغاز کرد و جنگ سوم انگلو-افغان آغاز شد. هرچند بریتانیایی‌ها توانستند به سرعت قوای افغان را از قلمرو هندی دفع کنند، اما جنگ در سراسر مناطق قبایلی به وقوع پیوست. شورش قوای امنیتی وزیرستان جنوبی رخ داد و قومندان بریتانیایی آن مجبور بود برای رسیدن به امنیت خود به نبرد بپردازد. عناصر آفریدی و وزیر در قوای امنیتی وزیرستان شمالی نیز شورش کردند، اما نیروی میلیشیا همچنان با تعداد کمتری فعالیت خود را ادامه داد. شورش توجی و وزیر همراه با این شورش‌ها رخ داد و بریتانیایی‌ها در نهایت کنترل وزیرستان را از دست دادند. سرانجام، عناصر منطقی در هردو طرف موفق شدند و در ماه جون آتش‌بس را قبول و پس از آن در اگست یک توافق دائمی امضا کردند. شرایط این توافق به افغانستان اجازه داد که کنترل خود را بر سیاست خارجی خود به دست آورد و خط دیورند را به عنوان سرحد سیاسی تأیید کرد. بنابراین، امان‌الله به وعده داد که علیه بریتانیای در منطقه قبایل پشتون شورش را آغاز نکند".²

عملیات جنگی و قومندانی جبهات و نقش مجاهدان هر دو طرف خط دیورند و نقش رهبران مذهبی مثل خاندان مجددی سالهاست که مورد تحقیق قرار گرفته و هر قدر اسناد و معلومات بیشتر بدست آید وزوایه‌های تاریک آن در کتابها و مقالات مورد بحث قرار خواهد گرفت. علاقمندان تاریخ و محققان منطقی بیطرفانه هر موضوع مربوط به این واقعات را نظر به بدست آمدن اسناد جدید مطالعه کرده و برای روشنی انداختن بیشتر در نظر خواهند گرفت. اما بدون شک تاریخ با استناد اسناد هوشیاری و محاسبات درست امیر امان‌الله خان را چه در شروع جنگ و چه در ختم به موقع آن رامنحیث یک اقدام جسورانه و عالی و تاریخی ثبت کرده است.

² Jacobsen, H.M. (no date) THE THIRD AFGHAN WAR AND THE EXTERNAL POSITION OF INDIA, 1919-1924. Available at: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA195401.pdf>.